

Ivo Možný – sedmdesátník

Ivo Možný, a my s ním, oslavuje letos sedmdesáté narozeniny. Je v současné době profesorem sociologie a sociální filozofie a děkanem Fakulty sociálních studií na Masarykově univerzitě v Brně. Je nutno dodat, že je jejím zakladatelem a že se mu podařilo v neuvěřitelně krátké době tuto fakultu ustavit. Dnes je fakulta dynamickou institucí se specifickým zaměřením a pojetím sociologie, které jsou zřejmé z četných článků, jež publikují její členové také v Sociologickém časopisu. Lze proto hovořit o škole, ne pouze ve smyslu institucionálním, nýbrž i myšlenkovém.

Životy sociologů v druhé polovině 20. století jsou velmi citlivým zrcadlem doby, a proto si připomeňme alespoň základní momenty intelektuálního běhu našeho významného kolegy. Rodák z Prostějova studoval v letech 1952–1956 na brněnské univerzitě, která se tehdy jmenovala Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. Skončil tato studia v roce 1957 jako promováný filolog, ale pokračoval dál ve studiu, tentokrát již sociologie, a současně pracoval jako reportér a redaktor Československého rozhlasu. Redaktorem byl v letech 1956 až 1965 a doktorem sociologie se stal v roce 1967. Myslím, že to byl důležitý souběh činností, a připomíná to sociologické začátky zakladatele Chicagské sociologické školy Roberta E. Parka. I ten totiž na začátku své kariéry pracoval jako novinář, který psal reportáže o různých částech Chicaga a o problémech tohoto města. Přidám na tomto místě osobní vzpomínku: pokud mne paměť neklame, poprvé jsem se dostal do styku s Ivem Možným při přípravě pořadu, který se jmenoval „Jak se máte?“ nebo nějak podobně. Už tehdy bylo zřejmé, kudy se bude ubírat Možný. Jednak chtěl obohatit novinářinu sociologickými pohledy, ale zároveň už tehdy bylo patrné, že ho zajímá sociologie denního života, konkrétní, živá. Skoro by se chtělo říci, že to byla jakási „čapkovská sociologie“. Z dat životopisu vyplývá, že dokončování doktorátu nekombinoval jen s redaktorskou činností, ale že byl v letech 1965–1969 odborným asistentem na tehdejší katedře marxisticko-leninské sociologie na Filozofické fakultě UJEP. Pro mladší čtenáře je nutno poznamenat, že tehdy všechny katedry sociologie nesly tento název. Na krátkou dobu, tj. v letech 1967–1968 se stal zástupcem vedoucího katedry sociologie. V roce 1968 se angažoval pro Dubčekovo reformní hnutí a samozřejmě, že po okupaci Československa a v Husákově režimu ho za to stihl trest. Byl stranicky „potrestán“, ale mohl zůstat na Filozofické fakultě UJEP jako výzkumný pracovník. Nesměl oficiálně učit, což myslím zejména na počátku tohoto dlouhého životního období trvajících od roku 1969 až do roku 1989, bylo uplatňováno.

Ovšem typ člověka, jako je Možný, dovede najít i při těchto omezeních nějaké možnosti, jak být intelektuálně činný. Není pochyb o tom, že rozhodující byla jeho vůle nevzdát se a nerezignovat, ale sluší se podotknout, že lidé na škole, kteří si byli vědomi jeho kvalit, se mu snažili vytvořit prostor pro tvořivou práci. Nebyl jsem nikdy zaměstnancem brněnské Filozofické fakulty a mohu vyslovovat o celé věci v podstatě jen domněnky. Domnívám se, že bylo např. důležité, že vedoucím katedry se stal Jaroslav Střítecký, člověk rozumný a osvícený, který se snažil udržet kvalitu intelektuální práce katedry na slušné úrovni i v tehdejších obtížných podmínkách. Je možné, že v pozadí byli i jiní lidé, kteří usi-

lovali o to, aby se Filozofická fakulta nezhroutila do normalizační tuposti. Je zapotřebí říci, že v tomto ohledu byla situace na katedře sociologie v Brně výrazně příznivější než v Praze.

Pišu o tom všem proto, abych připomněl jednu z pozoruhodných iniciativ Iva Možného a brněnské katedry sociologie z osmdesátých let. Byla to doba, kdy k poměrně významným tématům českých marxistických sociologů patřil výzkum „Socialistického způsobu života“. Zejména tehdejší Ústav filozofie a sociologie ČSAV měl poměrně velké pracoviště, které se zabývalo teorií socialistického způsobu života a zároveň se snažilo o svého druhu normativní definice tohoto způsobu života. I tady vznikaly empirické práce a analýzy, ale jádrem věci bylo úsilí hledat nové myšlenkové podněty pro stagnující reálný socialismus a poskytovat komunistické straně ideje pro její ideologickou práci.

V Brně, a opět si myslím, že v tom hrál velkou roli Ivo Možný, přišli s podnětem zabývat se socialistickým způsobem života jako sociální realitou. Byl to chytrý krok, protože bylo těžko namítat zásadně něco proti tomu, aby se socialistický způsob nezkoumal jako realita, když samotné komunistické strany sovětského bloku začaly používat pojmu „reálně existující socialismus“, aby ho odlišili od socialistických teorií vznikajících na západě, které byly často kritické vůči reálnému socialismu. A tak vznikla brněnská sympozia, která se v podstatě zabývala sociologií denního života, sociologií rodiny, sociální demografií, životním cyklem, urbanizací, sociologií lokalit a komunit, proměnami měst, vznikem vnitřních periférií v Československu, ekologií a mnoha jinými živými tématy. Sympozia se konala poměrně často a myslím, že první bylo v roce 1982. Jejimi účastníky byli spíše lidé mimo oficiální „tvrdé jádro“ tehdejší marxistické sociologie ovládající zejména ústřední pražské instituce, často lidé, kteří nemohli učit na vysokých školách, nebo lidé, kteří až před rokem 1968 učili, měli to nyní zakázané jako např. Milan Petrušek. Účastníky sympozíí byli ovšem také mladí lidé, kteří se za několik let stali významnými českými sociology jako Jan Keller, Martin Potůček, Eliška Rendlová, Ladislav Rabušic. Na sympozia jezdili lidé z Prahy, Bratislavy, Ostravy a ke konci pořadatelé zvali i sociology z bývalé NDR, jako např. Alici Kahlovou z Lipska. Texty sborníku, který následně vyšel, představovaly slušnou a zajímavou sociologii, která by mohla být i dnes publikována.

Ivo Možný tehdy hodně četl a studoval, a také organizoval empirický výzkum a měl čas dát dohromady své starší studie. Tak vznikla pozoruhodná kniha „Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů“ z roku 1983, s níž měl autor určité problémy, myslím, že byly také potíže s jejím recenzováním. Ale důležité bylo to, že kniha vyšla a implicitně ukazovala vnímavým čtenářům z počátku osmdesátých let, co je to vlastně sociologie. Zde je třeba dodat, že Možný vedle toho, že byl výzkumným pracovníkem Filozofické fakulty, pracoval v letech 1970–1982 také jako manželský poradce v brněnské Manželské a předmanželské poradně. Zkušenosti z poradny a soustavné studium literatury o sociologii a antropologii rodiny pravděpodobně vedly k napsání knihy „Moderní rodina (mýty a skutečnosti)“, kterou vydal brněnský Blok v roce 1990.

Po roce 1989 se život zrychlil, to platí i o životě Iva Možného. Otevřely se četné nové možnosti, ale obzvláště obdivuhodné mi připadá to, že Možný dokázal skloubit bohatou intelektuální činnost a produkci i v tomto období s efektivní organizátorskou a zakla-

datelskou práci. I nadále se věnoval sociologii rodiny, sociologii intimity, přidal sociální politiku, a zejména začal také psát o sociální změně, konkrétně o transformaci české společnosti po roce 1989. Originálním způsobem se pokusil vysvětlit povahu naší sametové revoluce v knize „Proč tak snadno“, která se dočkala v roce 1999 druhého vydání. Jeho tématem po celou dobu zůstala jeho oblíbená sociologie rodiny a díky tomu vydal v roce 1999 knihu „Sociologie rodiny: její vývoj, teorie a základní problémy“. Zdá se mi, že v poslední době ho začíná zajímat problém chudoby a její důsledky.

Intelektuálové mají tendenci považovat za nejdůležitější publikace, knihy, články. Ivo Možný však zřejmě věděl, že síla a vliv oboru jsou často mnohem více určovány tím, že vznikají instituce, které mají finanční zdroje, budovy a především, které mají studenty. Velmi dobře vystihl, že typ společnosti, který vznikl u nás po roce 1989, bude potřebovat lidi vzdělané sociologicky a současně schopné toto vědění převádět do sociální politiky, poradenství, médií atd. Proto se rozhodl, že vybuduje v Brně novou školu, tj. fakultu sociálních studií. To se mu zdařilo a myslím, že je to velký úspěch, protože fakulta rozhodně zvýšila roli sociologie v českém intelektuálním prostoru. Udělal to rychle, do jisté míry riskoval, když zakládal školu, aniž by měl jistotu, kde bude sídlit. Snad jsem mu tehdy nepatrně v jeho rozhodování pomohl tím, že jsem mu říkal: založ fakultu a budova se dříve nebo později najde. Byl v roce 1990 jmenován docentem sociologie na Masarykově univerzitě v Brně a velmi brzy a právem profesorem sociologie a sociální filozofie na této univerzitě v roce 1992, až konečně roku 1998 se stal děkanem Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Součástí tohoto bohatého života byla také skutečnost, že se Možný stal mezinárodně známým českým sociologem, stal se např. členem Evropské školy historických a srovnávacích sociologických výzkumů sociální politiky v Amsterdamu, členem Evropské akademie pro vědy a umění se sídlem ve Vídni, členem Nizozemského institutu pro pokročilá studia a také členem Učené společnosti České republiky. Na poslední konferenci Evropské sociologické asociace v Helsinkách v roce 2001 byl jedním z key-note řečníků na plenárním zasedání.

Poslední kniha, kterou Ivo Možný vydal letos, tj. „Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života“, potvrzuje, že zůstal věrný onomu pojetí sociologické práce, které si vytvořil jako mladý muž. Je jim snaha vidět a interpretovat život konkrétních lidí, na konkrétním místě a prismatem důležitých životních událostí a souvislostí. Je to osvěžující a informativně bohaté dílo, které se vyhýbá barbarskému a často snobskému žargonu, kterým sociologie oplývá. A to mě vede k několika poznámkám o tom, jak pracuje a píše Možný. Svět kolem sebe vidí neotřele, umí postřehnout skryté stránky věcí, není to však v žádném případě plytký *common sense*. Snaží se rozumět tomu, co je za vnějšími jevy a běžným rozuměním situací. Dobře je to patrné na jeho knize o sametové revoluci „Proč tak snadno“. Možný je zvědavý, a použiji i slova sociologický zvědavý. Rád objevuje věci, které zůstávají stranou pozornosti mnoha jiných. To je onen parkovský smysl, který souvisí asi s jeho dlouholetou zkušeností novináře. Často se říká, že dobrý novinář by měl před tím, než začne psát, studovat sociologii. Napadá mě, že možná produktivnější by byl obrácený postup: když po několika letech zkušeností v novinách, rozhlase – myslím však méně v televizi – začne mladý člověk studovat sociologii. Je to asi také jeden ze způsobů, jak

udržet spojení sociologie s palčivými denními problémy života občanů. To se Možnému, myslím, zdařilo, a patří proto mezi ty české sociology, o které mají hromadné sdělovací prostředky zájem a kteří mají současně co říci širší veřejnosti. A to se týká jeho častých úvah o problémech školství, zejména vysokého, ale také o jiných, obecně závažných otázkách našeho veřejného života.

Je tomu také proto, že má jasný jazyk, umí s ním dobře zacházet, je srozumitelný, i když píše o složitých otázkách. V žádném případě nechce oslňovat „hlubokou nesrozumitelností“, esoteričností a výlučností, jak to bohužel pozoruji u některých mladších kolegů našeho oboru. Jasnost výrazu a srozumitelnost jsou projevem úcty ke čtenáři a v žádném případě neznamenaají, že autor tím trivializuje otázku, kterou se zabývá. Obvykle je jasnost výrazem hlubokého porozumění danému problému. A to myslím všichni u Iva Možného vnímáme.

Je nás velice mnoho, kteří blahopřejeme kolegovi a příteli Ivu Možnému k jeho životnímu výročí, k jeho dosavadnímu dílu, a kteří se zároveň těší na práci a setkání s ním a samozřejmě na jeho další komentáře, články a knihy. Buď zdrav, příteli!

Jiří Musil